

PREDLOGLAR VA POSTPOZITSİYALAR: STRUKTURAVIY VA SEMANTIK TAQQOSLASH**Nasirova Xurshedabonu Sharof qizi**

Samarqand viloyati Samarqand Davlat Chet Tillari Instituti Ingliz filologiyasi va tarjimashunoslik fakulteti Ingliz filologiyasi va tillarni o'qitish yo'nalishi talabasi

+998915596040 nasirovaxurshedabonu5@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI****MAQOLA TARIXI:**

Received:28.08.2025

Revised: 29.08.2025

Accepted:30.08.2025

KALIT SO'ZLAR:

Predlog,
Postpozitsiya, Qiyosiy
tilshunoslik, Struktura,
Semantika, Sintaksis,
Grammatika, Lingvistik
tipologiya

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqola predloglar va postpozitsiyalarning strukturaviy va semantik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qiladi. Predloglar va postpozitsiyalar so'zlarning o'zaro munosabatlarini ifodalovchi muhim grammatik birliklar bo'lib, turli tillarda ularning joylashuvi va vazifalari farq qiladi. Predloglar so'zdan oldin, postpozitsiyalar esa so'zdan keyin keladi. Tadqiqotda predlog va postpozitsiyalar ishtirokida hosil bo'ladigan sintaktik konstruksiyalar, ularning semantik ma'nolari (makon, vaqt, sabab, maqsad va boshqalar), shuningdek, ularning grammatikalashuv jarayonlari o'rganiladi. Maqolada turli tillardagi (masalan, ingliz, rus, o'zbek, yapon tillari) predlog va postpozitsiyalarning qo'llanilishi misollar yordamida ko'rsatib beriladi. Tillararo qiyoslash predlog va postpozitsiyalarning universalligini va madaniy-lingvistik xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Maqola natijalari tilshunoslik, tipologiya va tarjima nazariyasi sohalarida foydali bo'lishi mumkin.

Kirish.

Predloglar va postpozitsiyalar tildagi soʻzlarning oʻzaro munosabatlarini ifodalashda muhim rol oʻynaydigan grammatik vositalardir. Ular koʻpincha joylashuv, vaqt, sabab, maqsad va boshqa munosabatlarni bildiruvchi soʻz birikmalarida asosiy element sifatida ishlatiladi. Biroq, tillar predlog va postpozitsiyalardan foydalanishda sezilarli farqlarga ega boʻlishi mumkin, bu esa ularning sintaktik tuzilishi va semantik funksiyalarini qiyosiy tahlil qilishni dolzarb qiladi. Ushbu maqola predloglar va postpozitsiyalarning strukturaviy va semantik jihatlarini solishtirishga bagʻishlangan boʻlib, biz ularning grammatik xususiyatlari, semantik maʼnolari va tillarda qoʻllanilishidagi tafovutlarni oʻrganamiz.

Predloglar va postpozitsiyalarning taʼrifi va asosiy xususiyatlari

Predlog va postpozitsiyalar – otlar, olmoshlar yoki otlashgan soʻz birikmalari bilan birga kelib, ularning boshqa soʻzlarga yoki gapning boshqa qismlariga nisbatini koʻrsatuvchi soʻzlardir. Asosiy farq ularning otga nisbatan joylashuvida:

- Predloglar: ot yoki olmoshdan oldin keladi (masalan, ingliz tilida: in the box, rus tilida: в коробке - v korobke).

- Postpozitsiyalar: ot yoki olmoshdan keyin keladi (masalan, yapon tilida: 箱 hako no naka ni (qutining ichida), turk tilida: kutunun içinde (qutining ichida)).

Predloglar, asosan, analitik tillarga xos, postpozitsiyalar esa koʻproq aglutinativ tillarda uchraydi. Ammo, bu qoida har doim ham ishlayvermaydi va baʼzi tillar ikkala turdagi bogʻlovchilardan ham foydalanishi mumkin.

Strukturaviy taqqoslash

Predloglar va postpozitsiyalarning strukturaviy xususiyatlari quyidagi jihatlarni oʻz ichiga oladi:

- Joylashuvi: Predloglar gapda ot yoki olmoshdan oldin keladi, masalan, ingliz tilida: "on the table" (stol ustida). Postpozitsiyalar esa ot yoki olmoshdan keyin keladi, masalan, yapon tilida: "テーブルの上に" (teeburu no ue ni) - "stol ustida".

- Bogʻlanish usuli: Predloglar koʻpincha oʻzi bogʻlangan soʻz bilan alohida yoziladi, masalan, "in the house". Baʼzi tillarda predloglar soʻz bilan qoʻshilib ketishi mumkin, masalan, baʼzi slavyan tillarida. Postpozitsiyalar koʻpincha oʻzi bogʻlangan soʻzga qoʻshilib yoziladi yoki alohida yozilishi mumkin, bu tilning grammatik xususiyatlariga bogʻliq.

- Soʻz tartibi: Predloglar boʻlgan tillarda soʻz tartibi nisbatan qatʼiy boʻladi, chunki predlog bogʻlanish munosabatini aniqlashga yordam beradi. Postpozitsiyalar boʻlgan tillarda soʻz tartibi nisbatan erkin boʻlishi mumkin, chunki postpozitsiya munosabatni aniqlab beradi.

Semantik taqqoslash

Predlog va postpozitsiyalar turli xil semantik ma'nolarni ifodalashi mumkin. Asosiy semantik ma'nolar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Makon munosabatlari: Joylashuv, yo'nalish, harakat. Misol uchun, "on the table" (stol ustida), "to the city" (shaharga tomon), "through the forest" (o'rmon orqali).
- Vaqt munosabatlari: Vaqtning davomiyligi, vaqtda joylashuv, vaqt chegarasi. Misol uchun, "in the morning" (ertalab), "for three days" (uch kun davomida), "until tomorrow" (ertagacha).
- Sabab-oqibat munosabatlari: Sabab, oqibat, maqsad. Misol uchun, "because of the rain" (yomg'ir sababli), "for the sake of peace" (tinchlik uchun).
- Boshqa munosabatlar: Egalik, instrument, vosita. Misol uchun, "the book of John" (Jonning kitobi), "with a knife" (pichoq bilan).

Bir xil semantik ma'noni ifodalash uchun turli tillarda predlog va postpozitsiyalarning turli xil kombinatsiyalari ishlatilishi mumkin. Misol uchun, "stol ustida" ifodasini ingliz tilida "on the table", rus tilida "на столе" (na stole), o'zbek tilida "stol ustida", yapon tilida esa "テーブルの上に" (teeburu no ue ni) kabi ifodalash mumkin.

Tillarda predloglar va postpozitsiyalarning qo'llanilishi

Endi, bir nechta tillarda predlog va postpozitsiyalarning qo'llanilishini ko'rib chiqamiz:

- Ingliz tili: Ingliz tili predloglardan keng foydalanadi. "On", "in", "at", "to", "from", "with", "by", "for" kabi predloglar turli xil semantik ma'nolarni ifodalash uchun ishlatiladi. Ingliz tilida so'z tartibi qat'iy bo'lgani uchun, predloglar munosabatlarni aniqlashda muhim rol o'ynaydi.
- Rus tili: Rus tili ham predloglardan foydalanadi, lekin rus tilida kelishiklar tizimi ham mavjud. Predloglar ko'pincha ma'noni aniqlashtirish yoki qo'shimcha ma'lumot berish uchun kelishiklar bilan birga ishlatiladi. Masalan, "в" (v) predlogi bilan "stol" (stol) so'zi turli kelishiklarda turli ma'nolarni ifodalashi mumkin: "в столе" (stol ichida), "на столе" (stol ustida).
- O'zbek tili: O'zbek tilida postpozitsiyalar keng tarqalgan. "Uchun", "bilan", "tomon", "haqida", "keyin" kabi postpozitsiyalar ot yoki olmoshdan keyin kelib, ularning boshqa so'zlarga munosabatini ko'rsatadi. O'zbek tilida so'z tartibi ingliz tiliga qaraganda erkinroq, ammo postpozitsiyalar munosabatlarni aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, o'zbek tilida predloglar ham uchraydi, lekin ularning soni postpozitsiyalarga qaraganda kamroq.

• Yapon tili: Yapon tili postpozitsiyalardan keng foydalanadi. "に" (ni), "で" (de), "から" (kara), "まで" (made) kabi postpozitsiyalar ot yoki olmoshdan keyin kelib, turli xil munosabatlarni ifodalaydi. Yapon tilida so'z tartibi nisbatan erkin, chunki postpozitsiyalar munosabatlarni aniqlab beradi.

Grammatikalashuv jarayoni

Predlog va postpozitsiyalar ko'pincha grammatikalashuv jarayoni orqali shakllanadi. Grammatikalashuv – bu mustaqil so'zning grammatik funksiyani bajaruvchi elementga aylanish jarayonidir. Masalan, "old" so'zi vaqt o'tishi bilan predlogga aylanishi mumkin (masalan, "oldin" so'zi vaqtinchalik ma'noni ifodalovchi predlogga aylangan). Predloglar va postpozitsiyalar tillarda so'zlarning o'zaro munosabatini ifodalashda muhim rol o'ynaydigan grammatik vositalardir. Ularning strukturaviy va semantik jihatlari tillarga xos bo'lib, ularning grammatik tizimini tushunish uchun zarurdir. Ushbu maqola turli tillarda predlog va postpozitsiyalarning qiyosiy tahlilini taqdim etdi. Kelgusida ushbu mavzuni kengroq doirada, masalan, predlog va postpozitsiyalarning diakronik rivojlanishi, ularning kognitiv asoslari va ularning til o'rganishdagi roli kabi jihatlarni o'rganish muhimdir. Shuningdek, predlog va postpozitsiyalarning grammatikalashuv jarayonlari ham muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlandi. Bu tadqiqot tilshunoslik, tipologiya va tarjima nazariyasi sohalarida qiziqish uyg'otishi mumkin. Kelgusida ushbu mavzuni kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganish, ya'ni inson miyasida predlog va postpozitsiyalarning qanday aks etishini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa.

Ushbu maqola predloglar va postpozitsiyalarning tuzilish va ma'no jihatidan qiyosiy tahlilini taqdim etdi. Predloglar va postpozitsiyalar so'zlarning o'zaro munosabatini ifodalovchi muhim grammatik vosita ekanligi, ularning joylashuvi va funksiyalari tillar kesimida sezilarli darajada farq qilishi aniqlandi. Ingliz, rus, o'zbek va yapon tillaridagi misollar orqali bu grammatik birliklarning tuzilish va ma'no jihatidan o'ziga xosliklari ko'rsatib berildi. Predloglar ko'proq analitik tillarda, postpozitsiyalar esa agglutinatив tillarda keng tarqalgani qayd etildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаева, Р. (2003). Тил ва нутқ маданияти. Тошкент: Фан, 120-140 betlar (Predlog va postpozitsiyalar haqida umumiy ma'lumot).

2. Аҳмедов, А. (2010). Лингвистик прагматика. Тошкент: Tafakkur, 80-90 betlar (Predlog va postpozitsiyalarning pragmatik jihatlari).

3. Бобоев, Т. (1995). Ҳозирги ўзбек адабий тили. Тошкент: Ўқитувчи, 150-170 betlar (O'zbek tilida predlog va postpozitsiyalar).

4. Кононов, А. Н. (1960). Грамматика современного турецкого литературного языка. Москва: Издательство Академии наук СССР, 100-120 betlar (Turkiy tillarda postpozitsiyalar).

5. Раҳматуллаев, Ш. (2009). Ўзбек тилининг изохли луғати. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий

